

«БАГАТО ЧАСУ ПОСВЯЧУВАВ НА ПЛЕКАННЯ ТОЇ ЩЕ ТОДІ НІЖНОЇ РОСЛИНКИ...»: о. КИРИЛО СЕЛЕЦЬКИЙ – ЗАСНОВНИК І ОПІКУН ЗГРОМАДЖЕННЯ СЕСТЕР-СЛУЖЕБНИЦЬ

Наталія КОЛБ,
канд., іст. н., ст. н. співробітник
Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України;
ст. н. співробітник Інституту
релігієзнавства філії Львівського
музею історії релігії
(Львів, Україна)

Nataliya KOLB,
PhD, Senior Research Fellow,
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian
Studies, National Academy of
Sciences of Ukraine;
Senior Research Fellow, Institute of
Religion Studies, branch of the L'viv
Museum of the History of Religion
(L'viv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-4449-1991>
nata_kolb@ukr.net

У статті описано обставини заснування Згромадження сс.-служебниць Пречистої Діви Марії Непорочно Зачатої, перші роки його діяльності та означено роль о. Кирила Селецького у цих процесах. Так, висвітлено основні статутні засади Згромадження, вимоги до його кандидаток, структуру адміністративного управління й підпорядкування в рамках Греко-католицької церкви в краї. Вказано, що покликанням сс.-служебниць було християнсько-суспільне служіння в громадах у трьох напрямках: заснування й провадження дитячих садків (захоронок); догляд за недужими; допомога в сільсько-господарських роботах і в догляді за церквою. Зазначено, що кожен напрям діяльності ґрунтувався на ретельному і відповідальному під-

ході до виконання завдань та міцних християнських засадах. Проілюстровано, що захоронки сс.-служебниць стали важливими й ефективними закладами дошкільної освіти галицьких українців, де діти отримували найелементарнішу освіту, привчалися до побожності, охайності, працелюбності, організованості, ввічливості. Ці садки стали альтернативою до численних польських римо-католицьких закладів такого типу й мали важливе національно-патріотичне значення. Показано непересічну роль сс.-служебниць у наданні медичної допомоги в громадах, поєднаній з духовною розрадою, а особливо значення їх медичної послуги під час вибуху епідемій. Окреслено засади господарської діяльності сс.-служебниць та її диверсифікацію. Зазначено, що служіння Згромадження отримало значну підтримку українських кіл, що відобразилося на

швидкому зростанні кількості домів сс.-служебниць та його матеріальній підтримці суспільством. Спеціально підкреслено роль о. К. Селецького в розбудові осередків Згромадження та налагодженні матеріальних засад його існування. З'ясовано причини конфлікту між о. К. Селецьким і о. ЧСВВ Є. Ломницьким з приводу духовного управління Згромадженням та виникнення питання особи засновника сс.-служебниць.

Ключові слова: Згромадження сс.-служебниць, Греко-католицька церква, Галичина, о. Кирило Селецький, о. Є. Ломницький, християнсько-суспільне служіння, конфлікт.

**«DEDICATED A LOT OF TIME TO NURSING THAT GENTLY PLANT...»:
fr. KYRYLO SELETS'KYI – FOUNDER AND GUARDIAN
OF THE ASSEMBLY OF SISTER SERVANTS**

The article describes the circumstances of the founding of the Congregation ss. Servants of the Blessed Virgin Mary Immaculately Conceived, the first years of its activity and the role of Fr. Kyrylo Selets'kyi in these processes. Thus, the basic statutory principles of the Congregation, the requirements for its candidates, the structure of administrative management and subordination within the Greek Catholic Church in the region are highlighted. It is stated that the vocation of ss. Servants had Christian-community service in the communities in three areas: the establishment and operation of kindergartens, care for the sick, and assistance in agricultural work and in the care of the church. It is noted that each area of activity was based on a careful and responsible approach to the tasks and strong Christian principles. It is illustrated that the burials of ss. Servants became important and effective institutions of preschool education of Galician Ukrainians, where children received the most basic education, learned piety, neatness, diligence, organization, politeness. These kindergartens became an alternative to numerous Polish Roman Catholic institutions of this type and had important national and patriotic significance. The extraordinary role of ss. Servants in the provision of medical care in communities, combined with spiritual consolation, and especially the importance of their medical service during the outbreak of epidemics. The principles of economic activity of the SS. Servants and its diversification are outlined. It is noted, that the ministry of the Congregation received significant support from Ukrainian circles, which was reflected in the rapid growth in the number of houses of SS. Servants and its material support by society. The role of Fr. K. Selets'kyi in the development of the centers of the Congregation and the establishment of the material foundations of its existence. The causes of the conflict between Fr. K. Selets'kyi and Fr. OSBM E. Lomnyts'kyi on the spiritual management of the Congregation and the question of the identity of the founder of the SS. Servants.

Keywords: Congregation SS. Servants, Greek Catholic Church, Galicia, Fr. K. Selets'kyi, Fr. E. Lomnyts'kyi, Christian social service, conflict.

Постановка проблеми. Свято Успення Пресвятої Богородиці 28 серпня 1892 р. позначилося особливою подією у житті Греко-католицької церкви й українського народу в Галичині. В цей день заходами пароха с. Жужель Белзького деканату (Сокальського повіту) отця-прелата Кирила Селецького увійшло в життя перше українське чернече згромадження під назвою Служебниць Пречистої Диви Марії Непорочно Зачатої. Його заснування стало результатом прагнення духовенства відповідати на виклики часу, поглиблювати соціальне служіння Церкви, втіленням глибокого розуміння священничого покликання і національної свідомості кліру, його відповідальності за долю народу. Водночас це історія повної самопосвяти, жертвовності й покори життя парафіяльного священника, який горів ідеалом служіння Богові та своєму народові й за допомогою непохитної віри в Боже Провидіння зумів доконати справ, втілення яких з людської точки зору видавалося неможливим.

Метою цього дослідження є проаналізувати обставини заснування й перші роки діяльності Згромадження сс.-служебниць та роль у цих процесах о. К. Селецького. У цьому контексті в центрі уваги опинилася ціла низка питань, як то: характеристика проблем суспільного і церковно-релігійного життя галицьких українців, які стали поштовхом для заснування Згромадження; аналіз статутних засад згромадження, його завдань і напрямів діяльності; формування матеріальних підстав існування інституції; сприйняття служебниць українськими духовенством і світськими колами; динаміка поширення осередків згромадження у краї; конфлікт між о. К. Селецьким і оо.-василіянами з приводу права на духовне управління згромадженням; погляд на питання.

Аналіз досліджень. Джерельною базою для цієї статті стали насамперед публікації українських галицьких священничих часописів кінця XIX – початку XX ст. («Душпастир», «Прапор», «Нива», «Львівсько-Архієпархіальні Відомості», «Богословський вісник»), які на своїх шпальтах зафіксували моменти становлення сприйняття його українськими й польськими колами в краї. Цінним джерелом для дослідження теми, безперечно, є «Хроніка історії Згромадження сестер Служебниць Пресвятої Непорочної Диви Марії», а також матеріали фонду 201 (Львівська митрополіча греко-католицька консисторія, м. Львів) Центрального державного історичного архіву України у м. Львів. В останньому, зокрема, зберігається розлогий лист-пояснення о. К. Селецького до Львівського митрополічого ординаріату про обставини конфлікту між ним і Чином оо.-василіян щодо опіки сс.-служебницями. Згодом історія Згромадження і роль о. К. Селецького у його заснуванні й розвитку неодноразово опинялася в полі дослідницьких зацікавлень. Прикметно,

що ініціаторами таких студій стали насамперед священники-науковці УГКЦ: о. д-р Теодор Вергун [3], протоархимандрит ЧСВВ о. Атанасій Великий [2], єпископ-емерит, СДБ о. Андрій Сапеляк [32]. У 2018 р. за редакцією сс.-служебниць у 2018 р. вийшла праця «Виховання серця – шлях о. Єремії Ломницького, ЧСВВ: питання і відповіді» [4], де значну увагу присвячено заснуванню й діяльності Згромадження. Також у роботі використано низку джерел і праць, які допомагають створити повнішу картину тих подій та відтворити їх історичне тло.

Виклад основного матеріалу. Обставини створення Згромадження та його статутні засади. Згадуючи про заснування Згромадження сс.-служебниць, о. Кирило Селецький виводив його початки від духовної місії, яка відбулася в Жужелі у травні 1891 р. На прохання душпастиря її організувало священиче Товариство св. Ап. Павла [15, с. 55–62]¹. П'ять днів поспіль у селі відбувалися богослужіння, щодня по чотири проповіді й катехизація для дітей. Сотні вірних сповідалися і причащалися. Для участі в місії до Жужеля прибули також процесії зі сусідніх сіл.

У житті восьми жужельських дівчат ця місія стала особливо непересічною подією. Під її впливом вони остаточно утвердилися в намірі стати на шлях богопосвяченого життя [6, с. 5–7]. Тим часом вступити до сс.-василіянок – єдиного на той час жіночого монашого чину греко-католицького обряду в Галичині – їм перешкождала відсутність необхідної освіти та обов'язок внесення чималого посагу. Це спонукало о. К. Селецького разом із керівником місії василіянином о. Єремією Ломницьким замислитися над пошуком альтернативного шляху. Вивчивши статуту жіночих монаших згромаджень латинського обряду, які діяли в краї, о. Селецький прийшов до висновку, що найвідповіднішим з-поміж них є статут Згромадження Сестер Служебниць Найсвятішої Діви Марії Непорочно Зачатої (Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej). Відтак священник здійснив його переклад і адаптував до потреб свого народу. Один із душпастирів-очевидців тих подій згадував, що о. Кирило горів справою заснування Згромадження і не зраджувався труднощами та сумнівами щодо успішності проєкту, який багато священників вважали неможливим до втілення. «Щоби мав пів реверенди продати, то свого діла мушу доконати» – заявляв він [1, с. 71].

¹ Релігійно-духовне Товариство св. ап. Павла було засноване у Львові 1891 р. з ініціативи представників греко-католицького духовенства. Його завданням було надавати допомогу священникам у їх душпастирському вдосконаленні та праці над релігійно-моральним вихованням народу. Одним із головних засобів для втілення цієї мети стала організація Товариством духовних місій для народу та реколекцій для священників, інтелігенції й різних верств українського міського населення. Духовна місія в с. Жужіль стала першим заходом цього типу в історії Товариства.

Навесні 1892 р. статут отримав схвалення митрополичого ординаріату [19, арк. 10]. Згідно з його положеннями, щоб стати служебницею, дівчина спершу мала пройти два роки новіціату під наглядом настоятельки. Вступати до новіціату могли претендентки віком від 14 до 40 років із задовільним станом здоров'я, вмінням читати, писати, знанням катехизму та біблійної історії, з навиками польових і хатніх робіт. Протягом цих двох років майбутні служебниці здобували необхідні знання й навички. Після успішного проходження новіціату дівчата складали тимчасові обітниці чистоти, послуху й бідності, яких мали дотримуватися протягом трьох років. Відтак вони могли або поновити обітниці на наступний трирічний термін, або ж повернутися до світського життя. Одяг служебниць був полотняний темно-синього кольору, на голові – темна намітка, на поясі чотки й хрестик на грудях.

Служіння черниці звершували в спеціальних домах, створених для них у селах краю. Для заснування дому вистачало трьох сестер, одна з яких за призначенням головної настоятельки ставала настоятелькою дому. Такі осередки створювалися з дозволу відповідного єпископа, який, згідно зі Статутом, був природним опікуном Згромадження і щороку мав отримувати від головної настоятельки звіти про діяльність осередків на території своєї єпархії. У межах парафії опікуном дому ставав місцевий парох. У питаннях внутрішнього життя Згромадження служебниці підпорядковувались головній настоятельці. Сестри обирали її з-посеред себе шляхом таємного голосування терміном на п'ять років і цей вибір затверджував митрополит.

У виконанні своїх обов'язків – праця в дитячому садочку, догляд за недужими та польові роботи – служебниці щодня чергувалися. Щороку вони складали звіт про стан своєї діяльності головній настоятельці Згромадження. Діяльність домів остання контролювала також за допомогою щорічних візитацій, ознайомлюючись зі станом їхніх рахунків, обліком доходів від милостинь і пожертв, від заробітку й домашнього промислу, кількістю дітей в садочку, недужих, яким було надано допомогу та робочих днів, проведених на польових роботах. Для опіки й контролю за внутрішнім життям Згромадження митрополит також призначав окремого священника-духовного комісара [27].

Осередки Згромадження. Перший дім сс.-служебниць закономірно постав у с. Жужель. Отець К. Селецький самовіддано поринув у справу його облаштування. Ділянку він придбав у бездітної вдови римо-католички, матеріал на будівництво надали сусіди-поміщики, а селяни безкоштовно вивезли його на місце будівництва та допомогли звести будинок. 28 серпня 1892 р. відбулося урочисте посвячення дому,

де влаштували новіціят. Як згадував сам о. К. Селецький, приміщення цього першого дому було досить скромним. Воно мало дві спальні, які одночасно слугували їдальнею і робітнею. Гостьова кімната була одночасно молитовнею. Також у домі була кухня і комора. Один засік у стодолі переобладнали на захоронку для дітей [35, с. 251.]

У листопаді 1892 р. настоятелька Згромадження Михайлина Гордашевська склала монаші обітниця, а в новіціят було прийнято дев'ять новачок [38]. Для проведення духовних вправ до кандидаток раз на тиждень приїжджали василіяни з Кристинополя (сучасний Червоноград). Водночас о. К. Селецький щодня приходив до сс.-служебниць, навчав новачок катехизму, каліграфії, читання, дбав про налагодження життя й побуту молодого Згромадження. Згодом о. Т. Вергун², який на той час був парафіянином жужельської церкви, згадував: «Отець Селецький дуже тішився своїм ділом і цілими днями перебував на городі сестер. Садив щепи, слідкував, щоб було гарно, щоб стежки були очищені. В середині городу казав поставити статую Божої Матері – Покровительки сестер. Там були лавочки і там о. Кирило молився, або обдумував план чи учив сестер. Як хто приходив на приходство за якою справою до о.-пароха, то сестри зазвичай відповідали: Ідіть до монастиря. Отець в монастирі. Там багато часу посвячував на плекання тої ще тоді ніжної рослини, згромадження Сестер Служебниць» [3, с. 162]. Практика показала, що заснування Згромадження стало відповіддю на назрілі духовно-релігійні запити українського суспільства Галичини. Для багатьох дівчат з простих незаможних родин це стало можливістю реалізувати прагнення до богопосвяченого життя. Прохання про прийняття до Згромадження надходили до о. К. Селецького з різних куточків краю і були такими численними, що вже незабаром новіціят в Жужелі не міг помістити всіх охочих [19, арк. 4].

Усвідомлення свого поважного віку та непевність, чи його наступник в парафії захоче брати на себе тягар опіки над чернечим Згромадженням, спонукали о. К. Селецького вже наприкінці 1892 р. розпочати заходи для перенесення новіціяту до Кристинополя, ближче до монастиря оо.-василіан [7, с. 138]. З цією метою у 1893 р. душпастир викупив приміщення корчми в Ключові під Кристинополем [17, с. 286]³. Новий новіціятський дім мав бути значно просторішим, ніж попередній, міс-

² Ідеться про Теодора Вергуна, оскільки у часописі Богословія. Рим, 1988. – Ч. 52. – С. 131–196. помилково подане ім'я Петро Вергун.

³ Отець К. Селецький згодом згадував: «...був я тоді душею і тілом відданий ділу СС. Служебниць, ділився з ними останнім кусником хліба, їздив, просив, жебрав, закликав до складок – в чім були мені помічні також і оо. Василіяни – і не спічнув доти, доки не закупив і уладив дім для новіціяту в Кристинополі...» [36, с. 385].

тячи кухню, їдальню, відпочинкову і гостьову кімнати, робітню, чотири спальні, окрему кімнату для настоятельки й досить простору каплицю, де би можна було проводити духовні вправи, а за потреби – відправляти богослужіння [35, с. 251]. На довершення проєкту о. К. Селецький отримав солідну грошову підтримку від протоігумена ЧСВВ о. Климентія Сарницького. Улітку 1894 р. новіціят почав діяти, а його духовним керівником став ієромонах ЧСВВ Є. Ломницький [33, с. 367]. Тоді ж Перемишльська єпископська консисторія надала дозвіл відправляти богослужіння у домашній каплиці при домі сс.-служебниць [25, с. 378].

Християнсько-суспільне спрямування служіння Згромадження сприяло тому, що воно отримувало все ширшу підтримку серед духовних і світських кіл Галичини. Так, один із парафіяльних священників, оголошуючи про намір заснувати в своїй парафії дім сс.-служебниць, писав: «Їх тут в місті конечно! Діти виростають без опіки і в фізичнім і моральнім і релігійнім вигляді [...]. А щожь сказати з огляду на обряд? [...] Парохію руску застав я уже над пропастію. Цілі родини, цілі села покинули обряд руский» [36, с. 70; 45, с. 139–140; 46, с. 234–235]. У 1895 р. о. К. Селецький констатував, що найактивнішими в підтримці сс.-служебниць (як у питанні фінансової допомоги, так і в створенні нових домів Згромадження) виявилися священники Станіславівської єпархії [41, с. 287–288]. Загалом у 1895 р. Згромадження об'єднувало 16 сестер, які служили у чотирьох домах. У новіціяті на той час виховувалися 40 дівчат. У 1896 р. було вже шість осередків і 54 сестри та новички у них, а в 1898 р. – 13 осередків, які налічували понад 80 членів. Станом на 1898 р. доми сс.-служебниць діяли у Жужелі (опікун о. К. Селецький), Кристинополі (опікуни – оо.-василіяни) Самолусках (оо. В. Козоровський і М. Теодорович), Тернополі (о. В. Громницький), Циганах (о. Глібовицький), Монастириськах (о. Підляшецький) Уневі, Крилосі, Перегинську, Львові (при монастирі сс.-василіянок), Глинянах, Пасічній та Жовкві [30, с. 182]. Кілька років по тому, роздумуючи про обставини заснування Згромадження сс.-служебниць, один з його активних пропагаторів, парох с. Трибухівці (Тернопільщина) о. Микола Теодорович писав: «Хто ж не знає, що Господь до розширення свого царства тут на землі не уживає сильних світу цього [...] Таке саме діло лучилося і тут в наших часах в руськім народі. Бідний, старенький чоловік, без маєтку і значення, на лихім приході – розпочинає діло, до котрого переведення, після світських понять треба многих десятків тисяч, – заводить новий монаший чин на Русі, Сестри Служебниці Пречистої Діви, – і чудо діється: заводить їх не зважаючи на перепони, – діло розвивається, не минає 4 роки, як уже в різних сторонах краю мов вітром несений во-

гонь запалює серця добродіїв і вони покликають для ширення царства Божого тут на землі тих дівиць, щоб трудилися при жатві Христовій» [44, с. 360–361].

У травні 1896 р. митрополичий ординаріат надав о. К. Селецькому титул прокуратора служебниць у всіх трьох єпархіях митрополії із обов'язком дбати про їх організацію, потреби, представляти інтереси Згромадження у всіх справах як з приватними особами, так і перед політичною і судовою владою, та звітувати митрополичому ординаріатові [7, с. 142].

Сфери діяльності служебниць. Згідно зі Статутом, завданням Згромадження було створення по селах дитячих дошкільних закладів (захоронок), догляд за недужими та вбогими, спільна праця із селянами, заохочення людей до читання побожної літератури та участі в богослужіннях.

Захоронки. При кожному домі сс.-служебниць обов'язковим було заснування захоронки. Створення таких закладів належало до важливих проблем українського галицького суспільства. Свідченням цього була велика кількість нещасних випадків з дітьми через брак достатнього догляду. Водночас в умовах постійного наростання українсько-польського конфлікту проблема виховання набувала все потужнішого національно-патріотичного значення [24, с. 51; 42; 23, с. 23–50]. Відсутність українських садочків змушувала батьків віддавати дітей до закладів під керівництвом польських черниць, яких у Східній Галичині було чимало. Виховний процес у них відбувався у польському національному дусі. Ситуацію яскраво ілюструють рядки листа пароха с. Буцнів (Тернопільщина) о. Ісидора Глинського: «В Буцневі в школі грали школярі на 1-ий і 2-ий день руського Різдва “żłobek” там круль – казали Собеский”, клякає перед жлобком скидає корону, а за те дістає від Христа białego orła. Помагали katoliczki Siostry Służebniczki. Всі у селі в Буцневі Поляки. Де тії Русини поділись?» [18, арк. 81]. Про таку ж ситуацію на сторінках часопису «Прапор» повідомляли мешканки Перемишля. Вони зазначали, що в місті вже багато років існує захоронка під опікою сестер-феліціянок, які розповсюджують свій вплив і на українських дітей, прищеплюючи їм «упередження, щоб не сказати ненависть до свого обряду і свого народу. [...] Що ж їх там навчають? Про світлість Польщі, про Кракуся і Ванду, про королів-п'ястів. Так до сьомого року життя підготовлені [...] ідуть руські діти до народної школи. Тут починає їх учити руський катехит, починається і горе. Дитина руська, вучена польського духа з маленькості літ, сфанатизована і звихнена в “Ochronie” не хоче підкорятися катехитові, в очі насміхається з руської молитви, зі всього що руське [...]» [21, с. 297–298].

Перший дитячий садочок під опікою греко-католицьких сс.-служебниць почав діяти у травні 1893 р. при домі в Жужелі. До садочків приймали дітей віком трьох – шести років. День проходив у чергуванні гри та навчання. Діти вчилися читати, писати, рахувати, звикали до охайності та ввічливості. В теплі пори року відводився час для роботи на присадибній ділянці. Неодмінним аспектом щоденного виховання дітей була релігія, що мала пронизувати як ігрові, так і навчальні моменти, сприяти вихованню особистості на християнських засадах. Кожен день у садочку починався й закінчувався молитвою. Водночас виховний процес включав українську патріотичну складову, формуючи в дітей національну свідомість і любов до свого народу [23, с. 57–58]. Така діяльність сс.-служебниць ставала ефективною протидією заходам польських кіл у формуванні краю як польського національного простору. Не дивно, що невдовзі з цього табору почулися звинувачення, що українські служебниці проводять у дитсадках політичну агітацію та прищеплюють дітям почуття ненависті до поляків [47, с. 307–308].

Іншою сферою діяльності сс.-служебниць був *догляд за недужими*. Для здобуття медичних знань черниці проходили спеціальну практику. Так, навесні 1893 р. дві сестри практикувалися в шпиталі сестер-йо-зифінок у Львові. Також і в 1898 р. кілька служебниць пройшли медичну практику у Львові, після чого мали обійняти керівництво одним із повітових шпиталів.

Догляд за хворими міг відбуватися на прохання родини недужого або з власної ініціативи сестер, коли людина була самотньою. При цьому вони мали поєднувати медичну допомогу з духовною розрадою відповідно до віку і стану хворого, відвертати від ворожіння, забобонів. Особливо наголошувалося на необхідності духовної опіки над людиною, що перебувала при смерті. До обов'язку сс.-служебниць належали й перші приготування після смерті недужого.

Надзвичайно позитивно зарекомендували себе сс.-служебниці, доглядаючи за хворими під час епідемії плямистого тифу 1894 р. Так, у селах Самолусківці та Боратин під Сокалем сестри відважно надавали опіку недужим, від яких під впливом страху відвернулися навіть найрідніші, супроводжуючи медичну допомогу молитовною підтримкою та розрадою. Водночас їм інколи доводилося виконувати й хатні обов'язки в домі хворого: варити їсти, прати, прибирати. Траплялися випадки, коли, доглядаючи інфекційних хворих, сестри заражалися. Така жертвна постава сс.-служебниць викликала щире захоплення й повагу серед селян, отримувала визнання у середовищі державних службовців. Сучасники зазначали, що завдяки діяльності сс.-служеб-

ниць вдалося запобігти поширенню серед населення паніки, зберегти в громадах лад і порядок. «Вість о тім, – писав о. К. Селецький, – стала мені за обильну нагороду моїх трудів, понесених в справі Служебниць» [25, с. 378]. Такою ж жертвовною була постава служебниць під час епідемії холери в 1895 р. [48, с. 25–26].

Ще одним напрямом діяльності сс.-служебниць Статут називав *господарську працю та роботу при церкві*. На роботу сс.-служебниці приходили на заклик господаря. Наголошувалося, що працювати вони мали дбайливо та ретельно, даючи селянам приклад сумлінності й побожності. Також сестри шили, на замовлення священників ремонтували старі фелони та виготовляли нові, постачали квіти церквам і церковним братствам. У 1898 р. планувалося вислати кілька представниць чину до Відня «на науку всяких робіт волочкових», щоб потім вони могли навчати цього сільських дівчат.

З часом для сс.-служебниць знаходилися нові сфери служіння. У 1895 р. Згромадження обійняло управління «Домом убогих фундації кн. Острозького» в Тернополі [7, с. 140]. Планувалося також запросити сс.-служебниць до домашнього управління в Інституті для дівчат, заснуванням якого займалося «Товариство руских женщин» у Станіславові [46, с. 308–310]. Обговорювалася можливість передати Згромадженню управління кухнею Львівської, Станіславівської та Перемишльської духовних семінарій (у 1899 р. у Львівській семінарії цей задум був втілений).

Матеріальна база діяльності Згромадження. Від початку фінансовим джерелом існування Згромадження сс.-служебниць стали пожертви. Отець К. Селецький дбав про їх численність, шукав жертводавців. Так, він регулярно поширював інформацію про діяльність Згромадження у пресі, оприлюднював прізвища доброчинців. Аналіз цих повідомлень показує, що велику групу жертводавців склали парохі, представники греко-католицької ієрархії й монахи ЧСВВ. За інформацією «Львівських архієпархіальних відомостей», протягом 1892–1898-х рр. Львівської архієпархії пожертвовано на сс.-служебниць 722.17 зол. рин. [10, с. 342]. Для збору коштів священники використовували різноманітні нагоди: духовні місії, храмові празники, загальні збори Товариства св. ап. Павла; встановлювали по церквах спеціальні скриньки [40, с. 70]. До матеріальної підтримки Згромадження священників закликала духовна влада [8, с. 122–123; 29, с. 157; 43, с. 125–126].

Водночас значну фінансову допомогу Згромадження отримувало від українських селян і міщан. Так, мешканці Жужеля влаштували в Белзі театральну виставу, прибутки з якої передали місцевому садочку

[26]. Отець К. Селецький згадував, як одного разу в надвечір'я Різдва багато жінок прийшли до дому сс.-служебниць, і кожна принесла якісь продукти: масло, сир, яйця, горох, пшеницю, пшоно, сало. Львів'яни зібрали для сестер різноманітне кухонне начиння [34 с. 370]. Значно стриманішою у виявах щедрості щодо сс.-служебниць була світська галицька інтелігенція. Водночас серед жертводавців знаходилося чимало представників римо-католицького обряду та навіть євреї. Так, дбаючи про потреби Згромадження, о. К. Селецький звертався по допомогу до сусідських дідичів та у відповідь отримував допомогу коштами на одяг, харчування, інші потреби сс.-служебниць, деревом на зведення дому.

Поза тим духовенство усвідомлювало, що питання матеріального забезпечення сс.-служебниць має отримати чітке юридичне оформлення із вказівкою, хто відповідальний за утримання Згромадження і на кого його майно має бути зареєстроване. У 1894 р. це питання стало предметом обговорення священників-учасників зборів Товариства св. Ап. Павла. Серед пропозицій було передати опіку домами сс.-служебниць братствам Найсвятішої Євхаристії, церквам, капітулам, Товариству св. Ап. Павла. Митрополит Сильвестр Сембратович запропонував зареєструвати майно служебниць на сс.-василіянок, створивши під їх опікою та наглядом ординаріатів і капітул окремих фонд Згромадження. Правління Товариства св. Ап. Павла разом з ординаріатами та «першими піонерами дому Служебниць» мали створити комітет для вирішення цього питання [11, с. 494–496].

У 1896 р. за посередництвом часопису «Душпастир» о. К. Селецький інформував, що 27 сестер новіціятського дому в Кристинополі були цілком забезпечені всім необхідним для життя і виховання. Статтями доходу сс.-служебниць були прибутки від ручних робіт (шиття, ремонт старих і пошиття нових фелонів, надання церквам і церковним братствам квітів) і дохід з ґрунту. Також на той час у Згромадження вже існував основний фонд, який складали: 1) дім і город в Кристинополі вартістю 3 000 зол. рин.; 2) 10 моргів орного поля з луками, закуплених із фондів Служб Божих, відправлених священниками всіх трьох єпархій; 3) 12 моргів поля в Сільці Белзькому в активі новіціяту в Кристинополі; 4) 16 моргів землі в Самолусках; 5) дві облігації страхового товариства «Дністер» по 100 зр., пожертвовані о. М. Гуллою, деканом і парохом Борщева і о. Ступницьким, парохом в Кудринцях [39, с. 110]. У 1894 р. Згромадження вперше отримало субвенцію з крайового бюджету. Як член Галицького сейму, про збільшення субвенції на утримання новіціяту в Кристинополі клопотався Перемишльський єпископ Костянтин Чехович [31].

Повідомлення про зміни в керівництві й діяльності сс.-служебниць. У березні 1897 р. у «Львівсько-архієпархіальних відомостях» з'явилося повідомлення, що Львівський митрополичий ординаріат передав духовне управління Згромадженням сс.-служебниць чоловічому Чиніві св. Василя Великого [9, с. 58]. Однак для ширшого (в тому числі священницького) загалу ці зміни в управлінні Згромадження пройшли непоміченими. Звернути на них увагу клір спонукала публікація в священничому часописі «Прапор», яка з'явилася аж рік по тому – у квітні 1898 р. У статті зазначалося, що о. К. Селецького поза його волею усунуто від керівництва сс.-служебницями та запроваджено кардинальні зміни в статутних засадах Згромадження, коли із орієнтованого на широке служіння в суспільстві («жити життям руським, руському народові на честь і пожиток») воно перетворювалося на закрите чернече Згромадження, зосереджене на праці суто у власних володіннях та цілком позбавлене підзвітності білому духовенству, заходами якого було засноване й утримуване для звершення духовного і суспільного служіння. Прикметно, що автор допису уникнув прямих звинувачень на адресу оо.-василіан. Коментуючи цю інформацію, редакція «Прапора» зазначила, що не знає обставин навколо Згромадження, однак констатувала, що в середовищі духовенства симпатії до нього суттєво зменшилися⁴ і услід за своїм кореспондентом просила компетентних осіб про автентичну інформацію, «щоб ширяче ся проти неї упередження не стало ся невилічима через промовчане жалів які в сій справі підносить клир» [49, с. 117–121]. Без сумніву, духовенство очікувало отримати пояснення щодо ситуації від о. К. Селецького, однак їх не було. Натомість з'явився допис у «Душпастирі», автор якого закликав священників не витягати назовні «речі зовсім приватної натури, що абсолютно не кваліфікуються до публічної дискусії» та запевняв, що «Сс. Служебниці є, ростуть, розвиваються на хвалу Бога на услуги Церкви і руского народа і се повинно вистарчити. Оо. Василіяне, основателі [виділення авт., – Н. К.] сеї божої інституції, завідують нею під доглядом митрополити, і не жалують сил і труду аби довести і сей новий дуже важний чинник в нашім життю церковно-народнім до повного розквіту» [30, с. 182–183]. Така інформація розставила в історії сс.-служебниць нові акценти, вивісивши в поле прицільної уваги і публічного дискурсу питання особи засновника Згромадження, яке раніше не піднімалося.

⁴ Так, в середовищі кліру з'явилися погрози припинити надавати сс.-служебницям матеріальну підтримку [4, с. 117]. Також свідченням зниження довіри до Згромадження «Прапор» називав стійку тенденцію до зменшення пожертв священників на його користь. Зокрема, у Львівській архієпархії вони спадали від 1895 р., а у 1897–1898 рр. взагалі зійшли до мінімуму. Якщо у 1893 р. це було 378.66 зол. рин., то у 1897 р. – 5.20, а у 1898 р. – 7.70 зол. рин. [10, с. 342].

Пояснення щодо ситуації навколо Згромадження сс.-служебниць від о. К. Селецького з'явилися аж у 1902 р. на сторінках часопису «Богословський вісник». Описуючи історію заснування й початків діяльності Згромадження, священник прагнув донести, що саме він є засновником цієї інституції, позаяк виплекав її від зародження ідеї, пошуку зразків статутних засад до впровадження в життя й забезпечення його функціонування. Душпастир зазначав, що планував перехід управління інституцією до оо.-василіан, але не мав сумніву, що це відбудеться тільки після його смерті. Тим часом з відкриттям у 1895 р. новіціату сс.-служебниць в Кристинополі на нього посипалися звинувачення, що він зареєстрував весь придбаний маєток Згромадження на себе, хоча документи купівлі-продажу чітко фіксували, що це неправда. У результаті митрополит Сильвестр Сембратович ухвалив передати управління сс.-служебницями оо.-василіанам. У лютому 1898 р. архієрей наказав о. К. Селецькому негайно здійснити необхідні зміни у документації на майно, прибравши скрізь своє ім'я та зазначивши натомість все як власність жіночого монастиря сс.-василіянок в Словіті в імені сс.-служебниць, а все приналежне Згромадженню рухоме й нерухоме майно разом з рахунками передати ординаріатському комісарові о. Є. Ломницькому чи його заступникові ієромонахові ЧСВВ о. Юліяну Дацію. «От таку то заплату получив я за мої труди около діла, котрим хотів прислужитись Церкві і народові мому. Ніхто не розслідував справи; всі повірили на слова і – видали засуд!... Слава Богу за все» – підсумував о. К. Селецький [7, с. 134–143].

Реакція від о. Є. Ломницького не забарилася. Уже в наступному числі «Богословського вісника» він опублікував розлогу відповідь, де зазначив, що о. К. Селецький «здаєся [...] через забуття пропустив [...] багато речей, а багато знову фактів подав зовсім помилково». Ієромонах наголосив, що ідея заснування Згромадження сс.-служебниць вийшла з василіянського середовища і о. К. Селецький за домовленістю мав тільки «дати фірму тому ділу». Причиною такого кроку о. Є. Ломницький називав загальну недовіру суспільства до реформованого оо. езуїтами Василіянського чину, що заздалегідь заповідало провал будь-яких його ініціатив⁵. Наголошувалося, що за домовленістю після освячення новіціятського дому в Кристинополі провід у ньому та інших осередках Згромадження мав перейти до оо.-василіан, а о. К. Селецький мав залишатися тільки опікуном матеріальних засад функціонування інституції. Проте душпастир почав самочинно втручатися у справи ду-

⁵ Про настрої, які панували в українському суспільстві стосовно ЧСВВ наприкінці XIX ст. докладніше див. [16].

ховного управління Згромадженням, змінивши настоятельок у трьох подільських домах. У цій ситуації, щоб станом роздвоєного управління не наражати інституцію на занепад, василіяни вирішили цілковито відступити від впливу на Згромадження, а о. К. Селецький обійняв всю повноту влади, ставши його прокуратором. Отець Є. Ломницький підкреслив, що рішення передати повне управління сс.-служебницями василіянам було ініціативою кардинала митрополита Сембратовича. У дописі також зазначалося, що для василіян прикрою несподіванкою став факт запису о. К. Селецьким дому сс.-служебниць в Жужелі на своє ім'я. «От самого початку по нинішній день ніколи ми не заперечували о. Селецькому великої заслуги, яку він положив і яка ся йому справедливо належить перед Богом і людьми, – підсумовував о. Є. Ломницький. – [...] Богу благодареніє і слава за його ласку і благословеніє в тім ділі, а честь тому, котрий даючи своє ім'я, труд і немалу поміч, поставив собі дійсно: "monumentum aere perennius"» [20, с. 292].

У відповідь на шпальтах вже наступного числа «Богословського вісника» о. К. Селецький зазначив, що не має наміру далі розвивати теми. Принциповим для своєї священничої честі він уважав тільки спростувати закиди у привласненні майна сс.-служебниць. Відтак душпастир подав у «Богословському віснику» точний зміст нотаріально засвідченого акту купівлі-продажу ділянки в Жужелі [12, с. 382–385].

Поза тим історія зі Згромадженням сс.-служебниць стала надзвичайно болісним ударом для о. К. Селецького. Не виносячи цього на широкий загал, священник прагнув спростувати поширену о. Є. Ломницьким інформацію перед духовною владою. Ще раніше, навесні 1900 р., о. Кирило написав до Львівського митрополичого ординаріату розлогого листа, де виклав історію заснування й розвитку сс.-служебниць, свою роботу в ньому та заходи оо.-василіан щодо його усунення від управління Згромадженням. Душпастир категорично відкинув твердження о. Є. Ломницького, що його позиція як засновника Згромадження мала фіктивний характер, тільки роль «фірми». Він зазначав: «Така фірмарка в річах гандльових не дуже моральна, до речей Божих ніяк приложити не дасться. Се по prostu погане обманство. [...] Знав-ем, що ділаю и котрими дорогами мені ступати треба, щоби привести до життя інституцію, котра мала причинити ся до морального і матеріального здвигнення мого народу [...]» [19, арк. 9]. Отець К. Селецький зазначав, що історія з сс.-служебницями стала свідченням сумного стану церковних відносин в краї й «характеру реформованих Василіян» [19, арк. 1], які демонстрували сприйняття світського духовенства як меншшовартісного. «Стало на тім, щоби радше інституція упала, як щоби за-

гальний заряд був в руках мирського священника», – зазначав він [19, арк. 5 зв.]. Дії о. Є. Ломницького о. К. Селецький прямо називав злочином і прагненням задовольнити свої амбіції. Також душпастир закинув василіянам налаштування сс.-служебниць проти білого духовенства, внаслідок чого настоятельки домів зверталися до митрополита з проханням призначити їх настоятелем монаха і відмовлялися сповідатися у світських священників [6]. Врешті під впливом доносів василіян митрополит Сембратович усунув о. Селецького від управління Згромадженням. Поза тим священник вирішив не оприлюднювати цих подій, щоб не зашкодити сс.-служебницям. У своєму листі о. К. Селецький також зазначав, що запровадження нових правил життя інституції нівелювало первісний задум, задля якого вона була створена. Так, запровадження обов'язку внесення новачками посагу (300 зол. рин. або 2–3 морги поля) стало перешкодою для багатьох дівчат із покликанням присвятитися богопосвяченому життю. Натомість новіціят наповнили випадкові особи («багато калік фізичних і духовних» [19, арк. 8 зв.]). Цей припис також став причиною настороженого ставлення до сс.-служебниць з боку селянських громад, які боялися втрати ґрунтів. Негативною тенденцією о. К. Селецький називав занедбання первісних пріоритетів у діяльності Згромадження, насамперед працю в захоронках і переорієнтування на роботу задля отримання прибутку⁶. Поза тим священник наголошував, що він не має наміру дати негативну характеристику цілому Чинowi василіян, а тільки тим, з якими зіткнувся у справі сс.-служебниць [19, арк. 9 зв.].

Р.С. 1933 р. у василіянському часописі «Місіонер» з'явилася стаття, де зазначалося, що засновником Згромадження сс.-служебниць був о. Є. Ломницький. Ця публікація спровокувала появу цілої серії статей в священничому часописі «Нива», які ставили за мету з'ясувати, хто ж був засновником Згромадження. Слово забрали очевидці тих подій, які на підставі спогадів та аналізу матеріалів тогочасних джерел доводили, що засновником сс.-служебниць, безумовно, був парох с. Жужель о.-прелат Кирило Селецький [3, с. 153–156]. Фіксацію цього факту в суспільній свідомості українського народу дописувач «Ниви» о. В. Кедринський назвав даниною пам'яті о. К. Селецького та історичній правді [13, с. 21–25; 14, с. 237–243; 1, с. 69–71] і закликав чітко розрізняти факт заснування і початків Згромадження від його подальшої діяльності [14, с. 238]. Через 10 років, у 1943 р., до цього питання знову змушений був повернутися Перемиський єпископ Йосафат Коциловський, наполегливо спростовуючи неправдиву інформацію єпархіального шематизму, де засновни-

⁶ Візії о. Є. Ломницького щодо діяльності сс. Служебниць див.: [4, с. 50–61].

ком Згромадження сс.-служебниць знову називали о. Є. Ломницького. «Ця неправда є великою кривдою пам'яті о. Кирила Селецького [...]» – наголошував владика [28, с. 13]. Своєю чергою, роздумуючи над відповіддю про особу засновника Згромадження сс.-служебниць, очевидець і активний учасник тих подій о. В. Навроцький висловив переконання, що його народження стало наслідком спільних зусиль оо. К. Селецького та Є. Ломницького: «Зродила його потреба і почування народної душі, її нічим земним на життєвому шляху невтишна туга, злет думки від землі до найвисшого Ідеалу. Висловом сих почувань, виразником і двигуном справи став чернець Ч.С.В.В., а виконанням були жертвенність і труди ідеального світського священика» [22, с. 237].

Висновки. Палке прагнення парафіянок с. Жужель присвятити життя служінню Богові в монашому стані стало для їхнього пароха Кирила Селецького поштовхом до пошуку шляхів для реалізації їх покликання. Відтак у співпраці з монахами-василіянами, а насамперед о. Єремією Ломницьким, він заснував перше в Галичині греко-католицьке жіноче монаше Згромадження служебниць Пречистої Діви Марії Непорочно Зачатої. Створення такого Згромадження стало відповіддю як на запити Греко-католицької церкви, так і українського суспільства. Адже воно відкривало можливість богопосвяченого життя дівчатам зі звичайних незаможних родин та було спрямоване на служіння в громадах. Діяльність сс.-служебниць у прописаних Статутом напрямках – праця в дошкільних закладах, догляд за недужими та допомога в господарських роботах – відразу почала давати відчутний духовно-релігійний і національно-патріотичний ефект. Тож Згромадження швидко отримало визнання й підтримку. До кінця 1890-х рр. у краї постала низка домів сс.-служебниць. Українські духовні і світські кола охоче складали на їх користь пожертви. Проте на зламі ХІХ–ХХ ст. ситуація відчутно змінилася. Причину різкого зменшення підтримки сс.-служебниць сучасники пов'язували з усуненням від керівництва Згромадженням о. К. Селецького. Управління інституцією перейшло до василіян. Тривогу викликали також поголоски про зміну характеру служіння Згромадження. Пояснення ситуації, висловлені на шпальтах часопису «Богословський вісник» як о. К. Селецьким, так і о. Є. Ломницьким, засвідчили існування між душпастирями взаємних непорозумінь і образ. У них не було спільного бачення, хто з них є засновником сс.-служебниць, якими були повноваження сторін в управлінні Згромадженням. Крім того, о. Є. Ломницький висловлював претензії щодо привласнення о. К. Селецьким майна сс.-служебниць. Виважений і стриманий в публічній дискусії, о. К. Селецький, розлого виклав суть конфлікту в

листі до Львівського митрополичого ординаріату. Усунення від управління сс.-служебницями й звинувачення, висловлені при цьому залишилися болючою раною в житті священника. Поза тим питання особи засновника Згромадження сс.-служебниць в суспільній думці так і не знайшло однозначної відповіді і згодом неодноразово ставало предметом для обговорення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богачевський Т. Хто є основником Згромадження Сестер Служебниць? *Нива*. 1933. Ч. 2. С. 69–71.
2. Великий А.Г. Нарис історії Згромадження СС. Служебниць П. Н. Д. М. Рим : Видавництво Служебниць, 1968. 768 с.
3. Вергун Т., о., д-р. О. Кирило Селецький. *Богословія*. 1988. Ч. 52. С. 131–196.
4. Виховання серця: шлях о. Єремії Ломницького, ЧСВВ: питання і відповіді. Львів : Місіонер, 2018. 88 с.
5. Въ справѣ «Приюта» бѣдныхъ дѣтей. *Прапоръ*. 1898. Ч. 4. С. 114–117.
6. Дикун О., с., СНДМ. Хроніка історії Згромадження Сестер Служебниць Пресвятої Непорочної Діви Марії. Т. I. 784 с.
7. До історії основаня новиціату СС. Служебниць в Жужелю и перенесеня тогожь до Кристинополя. *Богословскій вѣстникъ*. 1902. Вып. II. С. 134–143.
8. Дотеперѣшні жертвы на дѣмъ Служебниць Пр. Д. въ Жужелю и препорученя дальшихъ жертвъ на тую цѣль. *Львѣвско-Архіепархіальнй Вѣдомости*. 1892. Ч. XI. С. 122–123.
9. Духовне управленє Служебниць преч. Дѣвы переданє Чиновы мужескому св. Василя В. *Львѣвско-Архіепархіальнй Вѣдомости*. 1897. Ч. IV. С. 58.
10. Жертовнѣсть клиру. *Прапоръ*. 1898. Ч. 11. С. 338–344.
11. Загальні збори Товариства св. Ап. Павла. *Душпастырь*. 1894. Ч. 19 і 20. С. 494–500.
12. Изъ церковного житя. *Богословскій вѣстникъ*. 1902. Вып. IV. С. 382–385.
13. Кедринський В., о. Хто є основником Згромадження Сестер Служебниць? *Нива*. 1933. Ч. 1. С. 21–25.
14. Кедринський В., о. Хто є основником Згромадження СС. Служебниць Пр. Д. М? *Нива*. 1933. Ч. 6–7. С. 237–243.
15. Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття. Жовква : Місіонер, 2015. 372 с.
16. Колб Н. «Хочемо мужів для Церкви, а не для продовження політичних експериментів з Церквою»: призначення галицького греко-католицького митрополита і станіславівського єпископа в 1898–1899 роках. *Історичні та культурологічні студії*. Львів, 2014–2015. Вып. 6–7. С. 198–216.
17. [К. С.]. Дописи. *Душпастырь*. 1893. Ч. 12. С. 286–287.
18. Листи Ісидора Глинського до Олександра Барвінського. 1891–1914. *Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України*. Ф. 11. Спр. 264. Арк. 81.
19. Лист священника Селецького Кирила, свідоцтво про заснування та діяльність Згромадження Сестер Служебниць Пречистої Діви Марії в с. Жужель. 1892–1900. *ЦДІАЛ України* (Центр. держ. іст. архів України, м. Львів). Ф. 201. Оп. 5. Спр. 77.

⁷ У збірнику подаємо Т. Вергун, з огляду на те, що у «Богословії» помилково приписано авторство П. Вергунові.

20. Ломницький І., о., ЧСВВ. Допись. *Богословській вѣстникъ*. 1902. Вып. 3. С. 285–292.
21. Мала, а переважна просьба. *Прапоръ*. 1897. Число 9 и 10. С. 297–301.
22. Навроцький В., о. Хто є основником Згромадження СС. Службениць Пр. Д. М? *Нива*. 1933. Ч. 6–7. С. 231–237.
23. Нагачевська З.І. Українське дошкілля в освітньому просторі Східної Галичини (кінець XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ : НАІР, 2015. 254 с.
24. Нагірна М. Охоронки. *Наша Доля. Збірник праць ріжних авторів*. Львів, 1895. Кн. 2.
25. [Н.]. Дрѣбнѣи вѣсти зъ житя и науки. *Душпастырь*. 1894. Ч. 14 і 15. С. 377–379.
26. Новинки. *Дѣло*. 1896. Ч. 81. С. 3.
27. Правила Службениць Пречистои Дѣвы Маріи Непорочно Зачатои. *Душпастырь*. 1896. Ч. 8. С. 196–203; Ч. 9. С. 220–226; Ч. 10. С. 244–253; Ч. 11. С. 273–283.
28. Преосв. єпископ Йосафат до всеч. духовенства з нагоди двадцятьп'ятьліття смерти Бл[аженої]. п[ам'яті]. о. пралата Кирилла Селецького. *Селецький К. Вибрані твори* : у 2-х т. Дрогобич : Коло, 2018. Т. 1. С. 7–14.
29. Препоручає ся обговорене на соборчикахъ деканальнихъ справи вспомаганя институції Службениць П. Дѣвы. *Львѣвско-Архієпархіальнѣи Вѣдомости*. 1892. Ч. XIII. С. 157.
30. Рускі СС. Службениць. *Душпастырь*. 1898. Ч. 7 і 8. С. 182–183.
31. *Руслан*. 1899. Ч. 54. С. 2.
32. Сапеляк А., єп. Отець-прелат Кирило Селецький засновник монарших згромаджень. Львів : Галицька видавнича спілка, 2004. 116 с.
33. Селецький К., о. Виказь жертвъ на дѣмъ СС. Службениць Пр. Д. М. въ Самолускѣвцяхъ. *Душпастырь*. 1895. Ч. 12 і 13. С. 367.
34. Селецький К., о. До исторіи заснованя новіціату службениць Преч. Дѣвы Маріи въ Жужелю. *Душпастырь*. 1892. Ч. 16. С. 367–370.
35. Селецький К., о. Дописи. Зъ Жужеля. *Душпастырь*. 1894. Ч. 10. С. 251–253.
36. Селецький К., о. Допись. *Душпастырь*. 1894. Ч. 3. С. 69–70.
37. Селецький К., о. Изъ церковного житя. *Богословській вѣстникъ*. 1902. Вып. IV. С. 382–385.
38. Селецький К., о. Исторія заснуваня Новіціату Сестеръ Службениць Преч. Дѣви Маріи въ Жужелю. *Илюстрованный календаръ «Посланника» на рѣкъ звичайный 1895*. 1895. Рѣчныкъ III.
39. Селецький К., о. На дѣмъ новіціяцкій СС. Службениць въ Кристынополи принесли жертвы въ П. пѣврючю 1896. *Душпастырь*. 1897. Ч. 5. С. 110–113.
40. Селецький К., о. Новіціятъ въ Жужелю и дома-захоронки Службениць Пр. Д. М. въ краю. *Душпастырь*. 1894. Ч. 3. С. 69–70.
41. Селецький К., о. Подяка. *Душпастырь*. 1895. Ч. 10. С. 287–288.
42. Селянський Л. Нова напасть на нашу кишеню або Чи треба нам охоронок? Розвідка суспільно-педагогічна. *Наша Доля. Збірник праць ріжних авторів*. Львів, 1896. Кн. 3.
43. Справозданє о Службеницяхъ пресв. Дѣвы, и конечнѣость постоянного вспыраня тои институції. *Львѣвско-Архієпархіальнѣи Вѣдомости*. 1896. Ч. IX. С. 125–126.
44. Теодорович Н., о. Зъ Гусятиньского. *Душпастырь*. 1894. Ч. 14 і 15. С. 381.
45. Теодорович Н., о. Зъ Гусятиньщины. *Душпастырь*. 1894. Ч. 6. С. 139–140.
46. Теодорович Н., о. Одозва. *Душпастырь*. 1894. Ч. 9. С. 234–235.
47. Теодорович Н., о. Справы домашні. *Душпастырь*. 1895. Ч. 11. С. 307–312.
48. Теодорович Н., о. СС. Службениць Пр. Д. М. въ Самолускѣвцяхъ. *Душпастырь*. 1895. Ч. 1. С. 25–27.
49. Principiis obsta. *Прапоръ*. 1898. Ч. 4. С. 117–121.

REFERENCES

1. **Bohachevskiy, T.** (1933). Khto ye osnovnykom Zhromadzhennia Sester Sluzhebnyts? [Who is a founder of the Congregation of the Sisters Servants?]. *Nyva – Cornfield*, 2, 69–71 [in Ukrainian].
2. **Velykyi, A.H.** (1968). *Narys istorii Zhromadzhennia SS. Sluzhebnyts P.N.D.M.* [An essay on the History of the Congregation of the Sisters Servants of the Blessed Virgin Mary]. Rome: Sisters Servants Publishing House [in Ukrainian].
3. **Verhun, T., Fr., dr.** (1988). O. Kyrylo Seletskiy [Fr. Kyrylo Seletsky]. *Bohosloviia – Theology*, 52, 131–196 [in Ukrainian].
4. *Vykhovannia sertsia: shliakh o. Yemii Lomnytskoho, ChSVV: pytannia i vidpovid* [Heart education: the path of Fr. Jeremiah Lomnytsky, OSBM: questions and answers]. (2018). Lviv: Misioner [in Ukrainian].
5. V spavi «Pryiuta» bidnykh ditei [In the case of the “Shelter” of poor children]. (1898). *Prapor – A Flag*, 4, 114–117 [in Ukrainian].
6. **Dykun, O., s., SBVM.** (n.d.). *Khronika istorii Zhromadzhennia Sester Sluzhebnyts Presviatoi Neporochnoi Divy Marii* [Chronicle of the History of the Congregation Sisters Servants of the Blessed Virgin Mary]. (Vol. 1) [in Ukrainian].
7. Do istorii zasnuvannia novitsiatu SS. Sluzhebnyts v Zhuzheliu y perenesennia tohoz do Krystynopolia [To the history of the founding of the novitiate of the Sisters Servants and its transfer to Kristinopol]. (1902). *Bohoslovskii vestnyk – Theological bulletin*, 2, 134–143 [in Ukrainian].
8. Doterperishni zhertvy na dim Sluzhebnyts Pr. D. v Zhuzheliu i preporuchennia dalshykh zhertv na tuii tsil [Previous victims at the Servants’ house of the Blessed Virgin in Zhuzhel and the commission of further donations for this purpose]. (1892). *Lvivsko-Arkhiieparkhiialni Vidomosty – Lviv-Archidiocesan Information*, XI, 122–123 [in Ukrainian].
9. Dukhovne upravlinnie Sluzhebnyts prech. Divy peredane Chynovy muzheskomu sv. Vasylia V. [The spiritual administration of the Servants of the Blessed Virgin was transferred to the male rank of Saint Basil the Great]. (1897). *Lvivsko-Arkhiieparkhiialni Vidomosty – Lviv-Archidiocesan Information*, IV, 58 [in Ukrainian].
10. Zhertovnist klyru [Sacrifice of the clergy]. (1898). *Prapor – A Flag*, 11, 338–344 [in Ukrainian].
11. Zahalni zbory Tovarystva sv. Ap. Pavla [General meeting of the Society of St. Ap. Pavlo]. (1894). *Dushpastyr – Pastor*, 19–20, 494–500 [in Ukrainian].
12. Iz tserkovnoho zhyttia [From church life]. (1902). *Bohoslovskii vestnyk – Theological bulletin*, 4, 382–385 [in Ukrainian].
13. **Kedrynskyi, V., Fr.** (1933). Khto ye osnovnykom Zhromadzhennia Sester Sluzhebnyts? [Who is the founder of the Congregation of the Sisters Servants?]. *Nyva – Cornfield*, 1, 21–25 [in Ukrainian].
14. **Kedrynskyi, V., Fr.** (1933). Khto ye osnovnykom Zhromadzhennia SS. Sluzhebnyts Pr.D.M.? [Who is the founder of the Congregation of the Sisters Servants of the Blessed Virgin Mary?]. *Nyva – Cornfield*, 6–7, 237–243 [in Ukrainian].
15. **Kolb, N.** (2015). «Z Bohom za Tserkvu i vitchyznu»: hreko-katolytske parafialne dukhovenstvo v Halychyni u 90-kh rokach XIX stolittia [“With God for the Church and the fatherland”: Greek Catholic parish clergy in Galicia in the 90s of the 19th century]. Zhovkva: Misioner [in Ukrainian].
16. **Kolb, N.** (2014–2015). «Khochemo muzhiv dlia Tserkvy, a ne dlia prodovzhennia politychnykh eksperymentiv z Tserkvoiu»: pryznachennia halytskoho hreko-katolytskoho

mytropolyta i stanislavivskoho yepyskopa v 1898–1899 rokakh [“We want men for the church, not to continue political experiments with the church”: appointment of the Galicia Greek Catholic Metropolitan and Bishop of Stanislaviv in 1898–1899]. *Istorychni ta kulturolohichni studii – Historical and cultural studies*, 6–7, 198–216 [in Ukrainian].

17. [K.S.]. (1893). Dopysy [Posts]. *Dushpastyr – Pastor*, 12, 286–287 [in Ukrainian].

18. Lysty Isydora Hlynskoho do Oleksandra Barvinskoho. 1891–1914 [Letters from Isydor Hlynsky to Oleksandr Barvinsky. 1891–1914]. (n.d.). *Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka NAN Ukrainy – Lviv V. Stefanyk National Scientific Library National Academy of Sciences of Ukraine*, f. 11, spr. 264, ark. 81 [in Ukrainian].

19. Lyst sviashchennyka Seletskoho Kyryla, svidotstvo pro zasnuvannia ta diialnist Zhromadzhennia Sester Sluzhebnyts Prechystoi Divy Marii v s. Zhuzhil. 1892–1900 [Letter of the priest Kyrylo Seletsky, certificate of foundation and activity of the Congregation of the Sisters Servants of the Blessed Virgin Mary in the village of Zhuzhil. 1892–1900]. (n.d.). *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv – Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv*, f. 201, op. 5, spr. 77 [in Ukrainian].

20. **Lomnytskyi, I., Fr., OSBM.** (1902). Dopys [Post]. *Bohoslovskii vestnyk – Theological bulletin*, 3, 285–292 [in Ukrainian].

21. Mala, a perevazhna prosba [Small but overwhelming request]. (1897). *Prapor – A Flag*, 9–10, 297–301 [in Ukrainian].

22. **Navrotskyi, V., Fr.** (1933). Khto ye osnovnykom Zhromadzhennia SS. Sluzhebnyts Pr.D.M.? [Who is the founder of the Congregation of the Sisters Servants of Blessed Virgin Mary?]. *Nyva – Cornfield*, 6–7, 231–237 [in Ukrainian].

23. **Nahachevska, Z.I.** (2015). *Ukrainske doshkillia v osvitiomu prostori Skhidnoi Halychyny (kinets XIX st. – 1939 r.) [Ukrainian preschool in the educational space of Eastern Galicia (late 19th century – 1939)]*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

24. **Nahirna, M.** (1895). Okhoronky [Kindergartens]. *Nasha Dolia. Zbirnyk prats riznykh avtoriv – Our destiny. Collection of works by various authors* (Vol. 2). Lviv [in Ukrainian].

25. [N]. (1894). Dribni visti z zhyttia i nauky [Small news from life and science]. *Dushpastyr – Pastor*, 14–15, 377–379 [in Ukrainian].

26. Novynky [Novelty]. (1896). *Dilo – Work*, 81, p. 3 [in Ukrainian].

27. Pravyla Sluzhebnyts Prechystoi Divy Mariy Neporochno Zachatoy [Rulles of the Servants of the Blessed Virgin Mary Immaculately Conceived]. (1896). *Dushpastyr – Pastor*, 8, 196–203; 9, 220–226; 10, 244–253; 11, 273–283 [in Ukrainian].

28. Preosv. yepyskop Yosafat do vseh. dukhovenstva z nahody dvadtsiatpiatlitta smerty Bl[azhennoi]. p[amiati]. o. pralata Kyryla Seletskoho [His Eminence Bishop Jehosaphat to the Reverend Clergy on the Occasion of the Twentieth Anniversary of the Death of the Blessed Memory of Fr. Prelate Kyrylo Seletsky]. (2018). In K. Seletskyi, *Vybrani tvory – Selected works* (Vols. 1–2; Vol. 1, pp. 7–14). I. Rozlutskyi & s. Markiiana (Vasylyshyn) (Eds.). Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

29. Preporuchaie sia obhovorennie na soborchykakh dekanalnykh spravy vspomahania ynstytutsiy Sluzhebnyts P. Divy [Entrusted with the discussion at the councils of the dean’s office in support of the institution of the Servants of the B. Virgin]. (1892). *Lvivsko-Arkhioparkhiialni Vidomosti – Lviv-Archdiocesan Information*, XIII, 157 [in Ukrainian].

30. Ruski SS. Sluzhebnytsi [Rusian Sisters Servants]. *Dushpastyr – Pastor*, 7–8, 182–183 [in Ukrainian].

31. *Ruslan*. (1899). 54, p. 2 [in Ukrainian].

32. **Sapeliak, A., Bishop.** (2004). *Otets-prelat Kyrylo Seletskyi – zasnovnyk monashykh zhromadzhen* [Father-prelate Kyrylo Seletsky – the founder of monastic congregations]. Lviv: Galician Publishing Union [in Ukrainian].

33. **Seletskyi, K., Fr.** (1895). Vykaz zhertv na dim SS. Sluzhebnyts Pr. D. M. v Samoluskivtsikh [List of donations to the house Sisters Servants of the Blessed Virgin Meri in Samoluskivtsi]. *Dushpastyr – Pastor*, 12–13, 367 [in Ukrainian].

34. **Seletskyi, K., Fr.** (1892). Do istoriy zasnovania novitsiatu sluzhebnyts Prech. Divy Mariy v Zhuzheliu [To the history of the founding of the novitiate of the Servants of the Blessed Virgin Meri in Zhuzhel]. *Dushpastyr – Pastor*, 16, 367–370 [in Ukrainian].

35. **Seletskyi, K., Fr.** (1894). Dopysy. Z Zhuzhelia [Posts. From Zhuzhel]. *Dushpastyr – Pastor*, 10, 251–253 [in Ukrainian].

36. **Seletskyi, K., Fr.** (1894). Dopys [Post]. *Dushpastyr – Pastor*, 3, 69–70 [in Ukrainian].

37. **Seletskyi, K., Fr.** (1902). Iz tserkovnoho zhyttia [From the church life]. *Bohoslovskii vestnyk – Theological bulletin*, IV, 382–385 [in Ukrainian].

38. **Seletskyi, K., Fr.** (1895). Istoriia zasnovannia Novitsiatu Sester Sluzhebnyts Prech. Divy Mariy v Zhuzheliu [The history of the founding of the novitiate of the Servants Blessed Virgin Meri in Zhuzhel]. *Yliustrovanyi kalendar «Poslannyka» na rik zvychainy 1895 – Illustrated calendar of the “Poslannyk” for the ordinary year 1895* (Vol. 3) [in Ukrainian].

39. **Seletskyi, K., Fr.** (1897). Na dim novitsiatskyi SS. Sluzhebnyts v Krystynopoly pry nesly zhertvy v II pivrochiu 1896 [At home novitiate Sisters Servants in Krystynopol brought donations in the II half of 1896]. *Dushpastyr – Pastor*, 5, 110–113 [in Ukrainian].

40. **Seletskyi, K., Fr.** (1894). Novitsiat v Zhuzheliu y domy-zakhoronky Sluzhebnyts Pr. D. M. v kraiu [Novitiate in Zhuzhel and houses-kindergartens of the Servants of the Blessed Virgin Meri in the region]. *Dushpastyr – Pastor*, 3, 69–70 [in Ukrainian].

41. **Seletskyi, K., Fr.** (1895). Podiaka [Gratitude]. *Dushpastyr – Pastor*, 10, 287–288 [in Ukrainian].

42. **Selianskyi, L.** (1896). Nova napast na nashu kysheniю abo Czy treba nam okhonorok? [A new attack on our pocket or Do we need kindergartens?]. *Nasha Dolia. Zbirnyk prats rizhnykh avtoriv – Our destiny. Collection of works by various authors* (Vol. 3). Lviv [in Ukrainian].

43. Spravozdanie o Sluzhebnytsiakh presv. Divy, i konechnist postoiannoho vspyrania toy ynstytutsiy [Report on the Servants of Blessed Virgin and the obligation of constant support of this institution]. (1896). *Lvivsko-Arkhiieparkhialni Vidomosty – Lviv-Archdiocesan Information*, IX, 125–126 [in Ukrainian].

44. **Teodorovych, N., Fr.** (1894). Z Husiatynskoho [From Husiatyn]. *Dushpastyr – Pastor*, 14–15, 381 [in Ukrainian].

45. **Teodorovych, N., Fr.** (1894). Z Husiatynshchyny [From Husiatyn]. *Dushpastyr – Pastor*, 6, 139–140 [in Ukrainian].

46. **Teodorovych, N., Fr.** (1894). Idozva [Appeal]. *Dushpastyr – Pastor*, 9, 234–235 [in Ukrainian].

47. **Teodorovych, N., Fr.** (1895). Spravy domasni [Household chores]. *Dushpastyr – Pastor*, 11, 307–312 [in Ukrainian].

48. **Teodorovych, N., Fr.** (1895). SS. Sluzhebnytsi Pr. D. M. v Samoluskivtsiakh [Sisters Servants of the Blessed Virgin Meri in Samoluskivtsi]. *Dushpastyr – Pastor*, 1, 25–27 [in Ukrainian].

49. Principiis obsta. (1898). *Prapor – A Flag*, 4, 117–121 [in Ukrainian].